

Matej Meterc
ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik
Frana Ramovša
matej.meterc@zrc-sazu.si

Slavistična revija 72/2 (2024): 113–129
UDK 811.163.6'373.7:398.9(=163.6)
DOI 10.57589/srl.v72i2.4183
Tip 1.01

Rok Mrvič
ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje
rok.mrvic@zrc-sazu.si

Zgradbene in pomenske značilnosti slovenskih velerizmov iz zbirke *Pregovori*

Razprava prinaša prvo klasifikacijo in interpretacijo slovenskih velerizmov in izpostavlja njihov raziskovalni potencial za paremiološke in folkloristične raziskave. Za identifikacijo 33 obravnavanih velerizmov, ki so izpričani v različnih virih od leta 1852 do leta 2001, je uporabljena največja slovenska paremiološka zbirka *Pregovori*. Velerizmi so v jedru razprave razvrščeni po zgradbenih tipih, znotraj katerih so pomensko opredeljeni in dodatno pojasnjeni z osvetlitvami intertekstualnih povezav, ki jih delijo z drugimi besedili slovenskega folklornega sistema.¹

Ključne besede: paremiologija, folkloristika, slovenski jezik, paremiološki žanr, velerizem, zbirka *Pregovori*

Structural and Semantic Features of Slovenian Wellerisms in the Largest Slovenian Proverb Collection

The discussion presents the first classification and interpretation of Slovenian wellerisms, highlighting their research potential in paremiological and folkloristic studies. The largest Slovenian paremiological collection, *Pregovori*, is employed to identify 33 wellerisms documented in various sources from 1852 to 2001. The core of the discussion classifies wellerisms based on structural types, defining their meanings and providing additional insights through intertextual illuminations that connect them to other texts within the Slovenian folklore system.

Keywords: paremiology, folkloristics, Slovenian language, paremiological genre, wellerism, paremiological collection *Pregovori*

1 Uvod

V uvodu bomo v navezavi na tipološke lastnosti velerizmov izpostavili njihov raziskovalni potencial, prikazali pomanjkanje raziskav velerizmov v slovenskem jeziku in opisali vir gradiva, ki ga za analizo v pričujočem članku ponuja leta 2022 objavljena zbirka *Pregovori* 1.0 in njena novejša različica *Pregovori* 1.1 iz leta 2023 (Babič idr. 2022, 2023).

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnih programov št. P6-0038 in št. P6-0088 ter projekta J6-2579. Sofinanciranje je omogočila Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

1.1 Tipološko izhodišče in raziskovalni potencial velerizmov

Velerizmi so po Wolfgangu Miederju (2004: 15) sestavljeni iz treh delov: iz (1) izjave (pogosto pregovora), (2) identifikacije govorca (osebe ali živali) in (3) fraze, ki postavi govorčevo izjavo v nepričakovano situacijo. Smiselno jih je obravnavati kot samostojen paremiološki žanr (Grzybek 1994: 286, 289–90; Mieder 2004: 15–6; Unseth idr. 2017: 2–3). Poimenovani so po likih Sama in Tonyja Wellerja iz Dickensovega romana *Pickwickovci*,² v katerem izrečeta okoli 40 takih izrazov (Mieder, Kingsbury 1994: ix), čeprav so velerizmi v angleščini in drugih jezikih prisotni veliko dlje od Dickensove popularizacije žanra (prim. Mieder 2004: 15).

V preteklosti so jih nekateri raziskovalci uvrščali med pregovore, npr. Alan Dundes (1975) na podlagi paremiološkega dela Archerja Taylorja (prim. Taylor 1962 [1931]; Dundes 1964: 113) nekateri, npr. Andrej Reznikov (2012: 324), pa med antipregovore. O tem, da ne gre za podtip pregovorov ali antipregovorov, po naši oceni priča že dejstvo, da ne nastanejo zgolj z modifikacijo pregovorov, temveč tudi drugih tipov paremioloških in neparemioloških izrazov (Mlacek 1986: 161; Grzybek 1994: 286; Mac Coinnigh 2015: 120), ki se v okviru pomenske in skladenjske zgradbe velerizmov združujejo po njim lastnih pravilih. Po Jozefu Mlacku (1986: 157) velerizem predstavlja »tip ustaljene enote, v kateri sta ustaljena tako *dictum* kot tudi *factum*, vsebina izjave same in del, ki jo uvaja z navedbo avtorja ali okoliščin izjave, s katerim taka izjava pridobi posebno, zlasti nepričakovano pomensko vrednost«. Velerizmi so po splošni veljavnosti najbližje pregovorom in rekom, imajo frazeološki pomen in so ali frazeološko ustaljene ali priložnostne zgradbe, ki imajo status prenovitve (Mlacek 1986: 161). Grigorij Permjakov (1988: 95–100) v svoji strukturalni tipologiji paremij velerizme prišteva k »vmesnim oblikam med fraznimi paremijami, ki so sestavljene iz ene povedi, in nadfraznimi paremijami, ki so sestavljene iz verige povedi ali dialoga«. Velerizmi podobno kot pregovori, reki in šale enodejanke opravljajo v jeziku funkcijo modeliranja stvarnosti (Permjakov 1970: 90), so pomensko celostni, sintetični izrazi monološkega tipa s prozorno, preneseno ali tudi nejasno motivacijo (Permjakov 1988: 100). Velerizmi zaradi razširjene pripovedne zgradbe predstavljajo most med kratkimi paremiološkimi žanri in obsežnejšimi žanri slovstvene folklorne (Permjakov 1970: 102), kakršni so basni, šale in pravljice. Po eni strani nastajajo iz kratkih pripovedi, po drugi strani pa se nekateri razširijo v krajšo pripoved (Grzybek 1994: 289; Mieder, Kingsbury 1994: xiii), zaradi česar so z vidika intertekstualnih povezav posebej zanimiv tip paremij.

Pri obravnavi velerizmov bomo uporabili distinkcijo, ki jo je glede podaljšav pregovorov predstavil Permjakov (1970: 125): kadar podaljšava izraza ne spremeni njegovega smisla, jo imenuje razširitev (rus. *развёртывание*), kadar pa se smisel izjave spremeni, jo imenuje dopolnitev (rus. *дополнение*). Ta razmejitev je uporabna širše v paremiologiji in frazeologiji (Meterc 2022). Velerizmi so po nastanku z dopolnitvijo primerljivi s t. i. antipregovori z repom (Litovkina 2007: 457). V članku bomo posebno

² Charles Dickens je svoj prvi roman *The Posthumous Papers of the Pickwick Club* napisal leta 1837. Roman je v slovenskem prevodu Frana Bradača prvič izšel leta 1936 pod naslovom *Pickwickovci* ter drugič z enakim naslovom leta 1962 v prevodu Mire Mihelič.

pozornost posvetili ravno spremembi smisla izjave, ki jo v velerizmu povzroči dopolnitev.³ Velerizmi so ponavadi trodelni, včasih pa tudi dvodelni izrazi (Mlacek 1986: 158; Grzybek 1994: 286; Mieder, Kingsbury 1994: x; Mac Coinnigh 2015: 120). V članku bomo namesto izrazov *dictum in factum*, ki ju uporabljajo nekateri frazeologi, npr. Mlacek (1986: 159) in Grzybek (1994: 286), za razvrstitev velerizmov po zgradbenih tipih uporabili oznako A za jedro velerizma – izjavo v premem govoru – oznaki B in C pa za dela dopolnitve, pri čemer B poimenuje govorca izjave, C pa okoliščine izjave A. V analizi slovenskih velerizmov bomo izhajali iz zgradbenih in pomenskih značilnosti različnih tipov, ki so jih ugotovili dosednji raziskovalci tega paremiološkega žanra. S pomenskega vidika bomo pozorni predvsem na mehanizme, s katerimi se vzpostavlja nasprotje, pomenska napetost med delom A in dopolnitvijo (deloma B in C). Po mnenju Mlacka (1986: 159) je prav od pomenske vrednosti *factuma* (B in C) odvisno, ali gre za velerizem ali ne. Nekatere pomene paremij v delu A bomo povzeli po *Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (v nadaljevanju: *SPP*).

Posebno temo predstavlja razširjenost in številčnost velerizmov v različnih jezikih. Najstarejši velerizmi so izpričani v sumerščini (Grandl 2010: 6), stari grščini (Mieder, Kingsbury 1994: 12) ter demotščini (Grandl 2010: 6). V slovanskih jezikih naj bi bili po oceni nekaterih raziskovalcev maloštevilni (Mlacek 1986: 157; Grzybek 1994: 290), v jezikih »južne Evrope« pa celo odsotni (Mieder, Kingsbury: 1994: 12), vendar Mieder in Kingsbury (1994: 12) opozarjata, da so bile z zbranim gradivom v slovanskih jezikih in italijanščini te ocene ovržene. Vprašati se je treba tudi o problematiki žanrskega razpona paremiološkega gradiva v klasičnih zbirkah, zajetega v zbiralnih akcijah ter anketah. Mieder in Kingsbury (1994: xiii) upad beleženja velerizmov v angleških zbirkah 18. stoletja pripisujeta moralistični naravnosti zbirateljcev, v slovenskem prostoru pa lahko vzroke za slabo dokumentiranost tega žanra pripišemo usmerjenosti zbirateljcev k zbiranju besedil daljših pripovednih žanrov, po prenosu raziskovalne pozornosti na krajše folklorne žanre, pa je središčna vloga pripadla pregovorom.

1.2 Pomanjkanje raziskav velerizmov v slovenskem jeziku in pomen zbirke *Pregovori*

Slovenski velerizmi do sedaj niso bili zbrani in analizirani v večjem številu. V slovenski jezikoslovni in folkloristični literaturi poznamo le omembe posameznih izrazov, npr. pri Milku Matičetovem (1968: 10), ki navaja velerizem iz rezijanskega gradiva Baudouina de Courtenayja z besedami: »Zadnji spada v družino pregovorov, ki se zanje v moderni strokovni literaturi uveljavlja ime 'wellerizem'«, pri čemer oznako *wellerizem* zapisuje v narekovajih, isti velerizem pa v nadaljevanju imenuje tudi *pregovor*. Velerizmi se sporadično pojavljajo v posameznih primerih med ostalim

³ Paremiološki koncept podaljšave lahko v obliki razširitve in dopolnitve razmeroma enakovredno predstavimo na primeru reka *oko za oko, zob za zob* kot izhodiščne paremiološke oblike. Rek z razširitvijo *oko za oko, zob za zob, kri za kri* ohrani pomen 'izraža poziv, naj bo kazen enaka, enako groba kot zločin; opisuje situacijo, v kateri se kdo obnaša brezkompromisno, neusmiljeno, maščevalno, na nasilje odgovarja z nasiljem' (*SPP*), medtem ko rek z dopolnitvijo, kot je npr. *oko za oko, pasta za zobe*, preide v antipregovor, ki je absurden in vzpostavlja parodično razmerje do izhodiščne enote s pomočjo podobnosti na zgradbeni ravni.

zbranim paremiološkim gradivom, npr. *Vsak po svoje, je rekel tisti, ki je s češnje padel* v zbirki Marije Makarovič (1975: 198). Natančneje kot Matičetov jih je slovenskemu raziskovalnemu okolju predstavil Joseph Paternost (1996: 34) v analizi aforizmov Žarka Petana in Iva Andrića. Paternost rabo termina velerizem razširja na zgradbe z dopolnitvijo brez govorca (npr. *Ljubezen je slepa, zato se zaljubljeni radi otipavajo*), ki v sodobni paremiologiji spadajo med antipregovore (Litovkina 2007: 457). Uvrščanje novotvorjenih velerizmov med aforizme ni problematično, saj aforizmi pogosto oponašajo paremiološke žanre, ustaljeni velerizmi pa so del ljudskega slovstva, kolektivnega vedenja in s tem paremiološkega fonda in jezikovnega sistema. Velerizmi so bili kot samostojen paremiološki žanr v slovenščini prvič obravnavani v navezavi na korpusne in anketne raziskave slovenskih paremij (Meterc 2013: 364, 2017: 35).

Izraz *velerizem* med slovenskimi govorcji v splošni rabi ni uveljavljen. V korpusu metaFida najdemo le 37 omemb tega izraza iz člankov z jezikoslovno tematiko, splošne rabe pa ni mogoče potrditi. V slovenskem jezikoslovju se je *velerizem* kot jezikoslovni in folkloristični termin v preteklosti pojavljal le sporadično. Leta 2020 je bil termin zaradi naraščanja zanimanja za paremiologijo v zadnjem desetletju vključen v *Sprotni slovar slovenskega jezika* z naslednjo razlago: »paremiološki žanr, ki nastane z dopolnitvijo pregovora, frazema s šaljivo, igrivo, parodično vsebino o govorcju ali okoliščinah nastanka«. Nekaj velerizmov se je uvrstilo med iztočnice *SPP*.

Zbirka *Pregovori*,⁴ ki obsega več kot 36.000 pregovorov in sorodnih izrazov, zbranih v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, je od leta 2022 objavljena na spletu. Ker je zbirka organizirana kot jezikovni korpus, nam to z različnimi iskalnimi postopki v slovenskem raziskovalnem prostoru prvič omogoča, da na enem mestu zberemo večje število velerizmov iz različnih virov. Za iskanje teh izrazov smo uporabili različne glagole rekanja (*reči, praviti, dejati*) v pretekliku in sedanjiku.

Vire velerizmov iz zbirke *Pregovori* lahko razdelimo na pet osnovnih skupin: na a) objavljene (npr. EB, FK, FKİŠ, MM) in b) neobjavljene zbirke posameznih zbirateljev (npr. JVPr, MP2, MP5, OR1), c) poljudne objave v domači periodiki (D, KGM, SI, SN), d) zapise terenskih intervjujev v okviru raziskovalnega dela (US) ter e) gradivo zbiralnih akcij, ki so nastale v sodelovanju med folkloristi in časopisnimi uredništvi (SiR, TP). Podatki o kontekstu rabe in funkcijah posameznih paremij uporabnikom zbirke *Pregovori* sicer niso na voljo, smo pa nove podatke o velerizmih pridobili z dodatnim pregledom prvotnih kontekstov objave oz. nastanka virov (gl. op. 5). Velerizme lahko kronološko razvrstimo v štiri skupine, ki se po letu nastanka virov⁵ delijo na tiste iz a) druge polovice 19. stoletja (JT2, JT3, SN), b) prve polovice 20. stoletja (FKİŠ, KGM), c) druge polovice 20. stoletja (MM, OR1, TP) ter d) mlajše velerizme od 90. let naprej (SiR, SI, US).

⁴ Za pregled preteklih faz urejanja te paremiološke zbirke gl. historiat zbirke v Stanonik 2015 in Babič 2022.

⁵ Vzemimo primer virov JT2 in JT3. Od objave 27 rokopisnih zvezkov Janeza Trdine, ki so nastajali od leta 1870 do leta 1879, je minilo več kot stoletje, saj je zbirka zvezkov v knjižni obliki izšla šele leta 1987. Ker je v zbirki *Pregovori* zabeležena le letnica vira (t. i. *source date*), moramo pri kronološki razvrstitvi upoštevati dejstvo, da leto nastanka vira ni nujno enako letu zapisu velerizma.

Od 33 obravnavanih velerizmov se jih 30 pojavi samo v enem viru. Velerizma (6) in (17) se pojavita v dveh virih, a gre obakrat za istega zbiralca, ki je velerizme uporabil v več objavah (6 v FK in FKIS; 12 v JVPr in JVZg); izrazito odstopanje je mogoče opaziti le pri velerizmu (12) – ta je izpričan v petih različnih in nepovezanih virih od leta 1852 do leta 1983. Gre za enega od treh velerizmov z likom polža, ki tvorijo drugo največjo tematsko skupino velerizmov in se pojavijo v skupno sedmih virih. Največja skupina, ki izstopa po pogostnosti, so velerizmi z Bohinjcem – teh smo našli sedem v osmih virih. Omeniti velja še velerizem s kozlom in brado, ki se dvakrat pojavi v dveh virih. Če se vrnemo k razmerju med posameznimi viri in velerizmi, po številu velerizmov izstopajo štirje: rokopis Vojteha Kurnika iz obdobja 1852–1859 vsebuje šest velerizmov, rokopis Olge Rasinger (1983) pet, zbirka Jože Vršnika (1978) štiri, objavljena zbirka Marije Makarovič (1975) pa tri. V ostalih virih smo našli dva oz. le po en velerizem. Najstarejši vir velerizmov v zbirki *Pregovori* je rokopisno gradivo Vojteha Kurnika, zbrano v letih od 1852 do 1859, kar pomeni, da so najstarejši doslej izpričani slovenski velerizmi (13), (16), (18), (21) in (22).

2 Razvrstitev in analiza velerizmov glede na njihove zgradbene in pomenske značilnosti ter intertekstualne povezave

V nadaljevanju bomo pregledano gradivo iz zbirke *Pregovori* razvrstili po zgradbenem in pomenskem kriteriju na šest kategorij. Na prvi ravni se obravnavane enote po zgradbi ločijo na sheme AB, ABC, BA, BAC, $A_1B_1A_2B_2$ in $B_1A_1B_2C_2A_2$, ki so neločljivo povezane s pomenskim mehanizmom in pragmatično razsežnostjo učinkovanja celote, kar je opisano na drugi ravni analize, tj. znotraj posamezne kategorije. Intertekstualne povezave s pridružno razlago ali vsaj prepoznavo so prav tako obravnavane v interpretaciji vsake kategorije posebej in se v primeru tematskih skupin velerizmov pojavijo v kategoriji, kjer je velerizmov iste tematske skupine največ. Zapisa navedenih velerizmov nismo spreminjali – izjema je zgolj manjša pravopisna posodobitev, ki je obsegala poenotenje zapisa velikih začetnic ter ločil (zlasti narekovajev).

2.1 Pomensko razmerje med jedrom velerizma in dopolnitvijo

Velerizme razvrščamo glede na dvodelnost (shema AB) in trodelnost (shema ABC) ter na pomensko razmerje med jedrom velerizma (A) ter dopolnitvijo (B ali BC). Mlacek (1986: 160) poudarja, da je pomemben vrstni red: jedro se mora nahajati na začetku, saj dopolnitev prinese pomensko spremembo jedra, ki pri obrnjenem zaporedju ni mogoča. Z vidika zaporednosti sta tako posebej zanimiva primera velerizmov z obrnjeno zgradbo, ki ju navajamo v razdelkih 2.1.4 in 2.1.6. Po Mlackovi oceni (1986: 160) je najpogostejša trodelna zgradba velerizmov, saj dvodelna dopolnitev (BC) eksplicitno omogoči pomenski pogoj za nastanek tega tipa izraza, enodelna (B) pa le v primeru ugodnih pomenskih razmerij med sestavinami v jedru in dopolnitvi. Tudi Marcas Mac Coinnigh (2015: 120) opisuje, da tretji del (C) pogosto ni nujen. Za primer navaja »I see,« *said the blindman*, ki mu (delno) ustreza slovenski »Bomo videli,« *je rekel*

slepec, ki je pogost v sodobni rabi (Meterc 2013: 364).⁶ Mac Coinnigh omenja še tip, pri katerem okoliščine v delu C zamenja naslovnik, ki mu je izjava namenjena, in navaja primer »*Two heads are better than one, as the cabbage-head said to the lawyer.*

Med iskanjem smo našli tudi izraze, ki niso velerizmi, npr. rabo pregovora z glagolom rekanja kot delom uvajalnega sredstva (*Rekel je, da kdor laže, tudi krade*), pa tudi nekaj paremij, ki vsebujejo premi govor, vendar ne ustrezajo definiciji velerizma. Med njimi so napotila v obliki vremenskih (*»Na moj dan glejte,« je rekel stari Lovrenc. »Če bo moj dan lep, bo lepa jesen, če Bog da.«*) in poljedelskih paremij (*Pšenica pravi: »Ti, vrzi mene v blato, bodem pa dala ti zlato.«*) ter paremije, ki sporočilo posredujejo s perspektive fiktivne tretje osebe (*Pametno dekle je reklo: »Vzemi me precej – obljubi ne verjamem.«*). V gradivu se nekaj velerizmov pojavlja v več oblikah, domnevno ustaljenih variantah – navajamo vse oblike, pri posamezni obliki pa posebej navajamo njeno varianto. Variantno je lahko tako jedro velerizma kot tudi dopolnitev. Med velerizmi so pogoste tudi dvojice z enakimi dopolnitvami, a drugačnimi jedri kot v primerih dopolnitev z motivom krave in svedra (2.1.2).

2.1.1 Velerizmi z dvodelno zgradbo (AB)

Glavni mehanizem delovanja velerizma je v naslednjih primerih pomensko nasprotje med splošno veljavnostjo zakonitosti, ki jo izraža pregovor (A) in govorcem (B), ki to splošnost relativizira ali pa udejanja na absurden način, zato lahko naslednje velerizme označimo za prototipne:

- (1) »Naglica ni dobra,« je rekel polž. (SiR)
- (2) »Kjer je brada, tam je mož,« je rekel kozel. (JVZg)
- (3) »Kjer je brada, tam je mož,« reče kozel. (TP)

Pregovor o škodljivosti naglice (A) v primeru (1) izreka žival, ki stereotipno ni hitra. Ta velerizem se v zbirki *Pregovori* pojavi še v velerizmih (12) in (13) z zgradbo ABC (gl. 2.1.2). Pregovor o bradi kot znaku moškosti, zrelosti in časti v primerih (2) in (3) izreka žival, ki jo tradicionalno povezujemo z brado, ne da pa se ji pripisati človeških lastnosti, na katere se nanaša pregovor v delu A.

V primerih od (4) do (8) v delu A ne prepoznamo ustaljenega paremiološkega izraza. V vlogi dela A nastopajo izjave z nenavadnim sporočilom, njihov nepričakovani smisel pa na humoren način razloži, ponekod pa le dodatno podkrepi B. Ker med deloma A in B ni tako ostrega nasprotja kot v zgornjih primerih s pregovori, ne gre za čisto prototipne velerizme:

⁶ Čeprav je bil velerizem *Bomo videli, je rekel slepec* vključen v Bojčevo zbirko (1987: 207; EB), je bil pri snovanju zbirke *Pregovori* spregledan – zelo verjetno zato, ker je v Bojčevi zbirki naveden med besednozveznimi frazemi v poglavju *Reki – rekla*. Podobno je z zvezki Janeza Trdine (JT2, JT3), iz katerih je v zbirko vključeno le gradivo iz razdelkov, naslovljenih z besedama »pregovori« in »reki«, izpuščeno pa je paremiološko gradivo, ki se pojavlja v etnografskih zapisih; po naknadnem pregledu vira smo odkrili novo varianto velerizma s Turkom (gl. 2.1.4).

(4) »Jaz in moj nosorog,« je rekla mala ptica. (OR1)

(5) »Poleti bi bil rad učitelj, pozimi pa zidar,« je rekel lenuh. (JVPr)

(6) »Ako pridem, pridem sit, ali pa ne pridem več,« rekel je komar. (FK, FKİŠ)

V primeru (4) ptica s svojo majhnostjo, ki je dodatno poudarjena s pridevnikom (»mala«), predstavlja nasprotje do nosoroga. V izjavi (A) s svojilnim zaimkom izraža nadrejeno vlogo do znatno večje živali (nosoroga), kar učinkuje humorno. V primeru (5) lahko sporočilo s smislom lenobe razberemo že iz izjave A, saj se govorec izreka o delu, ki ga je pripravljen opravljati v letnih časih, ki za navedena poklica pomenita najmanj dela. Do nasprotja med izjavo A in dopolnitvijo prihaja le v določeni meri, saj izjava A le na prvi pogled deluje kot izrekanje o pripravljenosti opravljati poklic. V tem velerizmu govorec (lenuh) predvsem podkrepi nasprotje in enoznačno določi smisel izjave A. V primeru (6) se smisel izjave A da razumeti šele ob upoštevanju govorca B (komar) in zavedanjem o možnosti, da kdo komarja med sesanjem krvi ubije.

V primeru (7) je glavni mehanizem nasprotja med deloma A in B besedna igra, saj beseda »konjiček« pomeni tako 'majhen konj' kot tudi 'hobi, prostočasna dejavnost':

(7) »Konj je moj konjiček,« je rekla kobila. (MP5)

Če v delu B ne bi nastopala kobila, bi si smisel izjave morali razlagati tako, da konj za nekoga predstavlja hobi. Ker to izreka kobila (B), je možna interpretacija v smislu neke vrste spolne dominanc, ki jo izraža do nasprotnega spola: pomen konja do kobile s konjičkom zmanjšuje dvojno ali na račun velikosti/pomembnosti ali na račun prostega časa.

V primeru (8) je rima glavni mehanizem, ki vzpostavi vez med deloma A in B:

(8) »Jutri, jutri pa ne danes,« reče vedno leni Janez. (US)

Izjavo A bi se sicer dalo razumeti kot legitimen izgovor in obljubo glede delovanja v bližnji prihodnosti (jutri), ker pa to izjavlja »vedno leni Janez«, vemo, da gre za odlašanje zaradi lenobe in za prazno obljubo. Ponovitev »jutri« deluje tako na pomenski kot na ritmični ravni in poudarja temo odlašanja.

2.1.2 Velerizmi s trodelno zgradbo (ABC)

Glavni mehanizem delovanja velerizma je v primerih od (9) do (23) nasprotje med splošno veljavnostjo zakonitosti, ki jo izraža pregovor ali kakšen drug tip frazema (A), in aktivnostjo (C) govorca (B), ki to splošnost relativizira ali pa udejanja na absurden način, zato jih lahko označimo za prototipne velerizme:

(9) »Vsak po svoje,« je rekel tisti, ki je s češnje padel. (MM)

(10) »Vsak ima svoj okus,« je rekel hudič in sedel v koprive. (MP2)

(11) »Bolje je le bolje!« je rekel tisti, ki je špeh na maslu cvrl. (KGM)

(12) »Naglost ni dobra,« je rekel polž, ki je za svojo bolno ženo sedem let čez prelaz vino nosil in zvrh prelaza na tla pal. (FKİŠ, EB, VK, OR1, SN 64/18)

(13) »Naglost je huda reč,« je rekel polž, ki se je čez prelaz zvern timeril. (VK)

Pregovora v velerizmi (9) in (10) sporočata, da imajo ljudje različne okuse, zanimanja, načine delovanja. Dopolnitev (BC) »je rekel tisti, ki je s češnje padel« v primeru (9) je v nasprotju z zakonitostjo, ki jo izraža pregovor, ker padec načeloma ni hoteno dejanje ali stvar izbire, temveč je posledica nezmožnosti ali neprevidnosti. Pregovor zaradi govorca in okoliščin (BC) deluje kot slab izgovor. V primeru (10) je na preizkušnji splošna veljavnost zakonitosti pregovora, saj je z dopolnitvijo o sedenju v koprivah (B) uporabljen za opis skrajnosti, ki je tuja človeku, ne pa tudi hudiču (B), kar nam potrjujejo folklorni motivi hudiča, ki sedi na ognju, razbeljenem železu, žerjavici ipd. Tavtološkega pregovora *Bolje je le bolje* izven velerizma ne najdemo ne v zbirki *Pregovori* ne v sodobnih jezikovnih korpusih (metaFida 1.0), vendar ga lahko primerjamo z danes v rabi razširjenim *Več je več*, ki 'izraža, da kopičenje, dodajanje pozitivno vrednotenih stvari ali lastnosti ni slabo'. Sporočilo pregovora je v nasprotju s skrajnostjo, ki jo prinaša dopolnitev (BC), saj je hkratna uporaba masla in slanine nepotrebna, pretirana in nenavadna. Podobno kot v primeru (1) z zgradbo AB, tudi v primerih (12) in (13) pregovor o škodljivosti naglice izreka polž (B), ki stereotipno ni hiter. Ker polž kljub stereotipni počasnosti pade (C), lahko izjava (A) deluje kot izgovor, v širšem kontekstu pa kot zagovor počasnosti, ki je polževa naravna omejitev. Absurdnost situacije povečuje v primeru (12) dopolnitev o tem, da se je polž odpravil na sedem let trajajočo pot za »bolno ženo«, saj človek bolezn timeričajno ne prenese toliko časa.⁷

Tudi v primeru naslednjih velerizmov z enako motivirano dopolnitvijo o odiranju krave s svedrom gre za izrazito pomensko nasprotje s splošno veljavnostjo pregovorov *Vsak po svoje* o različnih okusih, zanimanj timer ali načinih delovanja in *Znati je treba* ter *Kdor zna, zna* o visokem vrednotenju izkušenj in praktičnega znanja. Dopolnitev z dejanjem odiranja živali s svedrom (C) vzpostavlja intertekstualno referenco in za celostno razumevanje zahteva predhodno poznavanje povedke o Bohinjcu (Cvetek 1993: 314), ki je za odiranje živali v stavi spretno uporabil navidez neprimerno orodje.⁸

Spodnji velerizmi (14–19) učinkujejo brez eksplicitnega omenjanja govorca – Bohinjca (B) in poznavanja pripovednega izročila, ker je nasprotje med sporočilom A in dopolnitvijo dovolj izostreno že z nenavadnostjo početja v delu C:

(14) »Vsak po svoje,« je rekel tisti, ki je s svedrom kravo drl. (MM)

(15) »Vsak po svoje,« je dejal tisti, ki je kravo s svedrom drl. (EB)

⁷ V rezijanski basni *Polž in njegova žena* gre polž po vino svoji ženi, ki je ravno rodila. Po sedmih letih se zvrne z bližnjega zidu, se pobere in se znova odpravi na pot (Kropej Telban 2015: 400–1). Basen šalljivo opisuje polžev izgled (polževa hišica kot sodček za vino) in njegovo razumevanje naglice. Monika Kropej Telban navaja tri dodatne narečne variante velerizma, ki pričajo o njegovi precejšnji razširjenosti v prvi polovici 20. stoletja.

⁸ Povedka govori o tem, kako je Bohinjec z mesarjem stavil, da lahko kravo hitreje odre s svedrom kot z nožem. Ker stava ni prepovedovala uporabe noža, se je Bohinjec svedra poslužil le na določenih mestih kravje kože, z njim odtolkel kožo in zaradi svoje premetenosti na koncu dobil stavo (Cvetek 1993: 314).

(16) »Vsak po svojim,« je tisti djal, ki je kravo s svedrom derl. (VK)

(17) »Znati je treba,« je rekel tisti, ki je s svedrom kravo drl. (JVPr, JVZg)

(18) »Znati je treba,« je tisti djal, ki je kravo s svedrom drl. (VK)

(19) »Kdor zna, zna,« je rekel tisti, ki je kravo s svedrom drl. (DAJD)

Poleg teh velerizmov poznamo tudi pregovor *Vsak po svoje, Bohinjec pa s svedrom*, ki je nastal iz iste anekdotične motivacije, v današnji rabi pa pomeni, da imajo ljudje različne okuse, zanimanja, načine delovanja, obenem pa izraža tudi stereotipno predstavo, da so Bohinjci samosvoji, iznajdljivi (*SPP*). V spletno raziskavo poznanosti slovenskih paremij za slovenski paremiološki minimum (Meterc 2017: 57) je bil vključen velerizem *Vsak po svoje, je rekel tisti, ki je kravo s svedrom drl*: izkazalo se je, da je poznan tretjini anketiranih govorcev (Meterc 2013: 364), vendar kar 11 anketirancev kot varianto navaja prav pregovor *Vsak po svoje, Bohinjec pa s svedrom*. Tudi obstoj tega pregovora priča o tem, da je nasprotje med izjavo A in dopolnitvijo BC manjše kot pri prototipnih velerizmihi. Vprašanje je, ali del BC tistemu, ki uporabi velerizem, res predstavlja nesmiselno dejanje ali pa zaradi poznavanja zgodbe vendarle kolikor toliko smiselno in ali je zato smisel celote velerizma spremenjen (dopolnitev) ali zgolj dodatno (čeprav zelo slikovito) ponazorjen (razširitev).

V naslednjem primeru gre za velerizem, ki je najverjetneje nastal zaradi nepoznavanja izvirne motivacije anekdote o iznajdljivem Bohincju in nadomestitve čudaškega dejanja s skrajnostjo:

(20) »Vsak po svoje,« je rekel Bohinjc, ko je ženo ubil. (MM)

V tem velerizmu je nasprotje med izjavo A in dopolnitvijo BC zelo izrazito, saj je uboj enoznačno družbeno nesprejemljivo dejanje in ne zgolj čudaškost ali iznajdljivost kot v primeru (1) in primerih od (14) do (19). Zanimivo, da se je v primerjavi z vsemi zgledi od (14) do (19) lik Bohinjca ohranil prav v tem velerizmu.

Naslednji velerizem je najverjetneje nastal neodvisno od zgoraj omenjene anekdote:

(21) »Kar je, to je,« je djal tisti, ki je kravo z vilami zabodel. (VK)

Tudi v tem primeru je nasprotje med pragmatičnim frazemom *Kar je, to je*, ki izraža prijaznjenost govorca s čim, in dejanjem v delu C zelo močno, saj gre za nasilje nad živaljo, ki je hoteno in ni povezano z nobenim praktičnim ciljem, kot je npr. odiranje. Tako kot v primeru (9) gre za nasprotje med jedrom velerizma in hotenim dejanjem, zaradi česar raba frazema deluje kot slabo opravičilo.

V primeru (22) gre v dopolnitvi velerizma za navezavo na folklorni motiv francoskega vojaka iz obdobja napoleonskih zavojevanj slovenskih krajev na začetku 19. stoletja:

(22) »Vsaka reč le en čas trpi,« je rekel Gorenc, ko je Francoza zibal. (VK)

Izjava (A) govori o minljivosti, končnosti vsega, tudi slabega (prim. še sln. *Vsaka sila le en čas trpi*); pri tem je treba sestavino trpeti razumeti v pomenu 'trajati'. Motiv

dopolnitve je znan tudi s panjskih končnic, v zvezi z njim pa so ohranjene številne zgodovinske povedke (Jagodic 1955: 158–64, prim. Mlakar 2019: 96–113). Francoski vojak naj bi kmetu zapovedal, naj ga ziblje v zibelki kot otroka. Med variantami pripovedi so tudi take, v katerih mu kmet poje uspavanko, nato pa petje prekine in ga prevrne iz zibelke. Ob poznavanju variante pripovedi s takim koncem pregovor *Vsaka reč le en čas terpi* lahko interpretiramo kot napoved konca uslužnega obnašanja slovenskega kmeta. Občutnega nasprotja med delom A ter dopolnitvijo BC v tem primeru ni, določena mera nenavadnosti, presenetljivosti pa se vzpostavlja z zibanjem odraslega človeka (vojaka), ki je kot absurdno dejanje v nasprotju s sprijaznjenim sporočilom pregovora *Vsaka reč le en čas terpi*.

V jedru naslednjega velerizma ne prepoznamo pregovora ali drugega tipa frazema. Gre za enega izmed najtežje razločljivih velerizmov v našem gradivu:

(23) »So besede,« rekla je lisica, ko je našla na cesti paternošter. (JT3)

Kratko izjavo *So besede* (A) je v verskem kontekstu, ki ga označuje rožni venec, mogoče razumeti v smislu pogosto tematiziranega nasprotja med dejanskim in zgolj navideznim verovanjem, ki ga označujejo izrečene besede – denimo besede pri molitvi rožnega venca. Prisposobo lisice velerizem zelo verjetno črpa iz folklornega lika lisjaka romarja oz. meniha, ki izvira iz podobe lisice v pregovorih in basnih, za katero so značilne zvitost, preračunljivost, zahrbtnost in nepredvidljivost. Z lisico oz. lisjakom v meniški kuti so lisičji atributi kritično (in posmehljivo) pripisani menihom. To se med drugim odraža v pregovoru *S časom se tudi lisica pomeniši* iz zbirke *Pregovori* in v motivu lisice romarice na freski s cerkve sv. Urha v Maršičih iz leta 1515 (Komić Marn 2019). O lisici, ki najde rožni venec in se nanj odzove s stavkom »so besedek«, lahko ugibamo, da rožnega venca ne pobere, ker ji molitev rožnega venca predstavlja samo besede. Nasprotje bi se lahko v tem velerizmu vzpostavilo ravno med oceno, da molitev ne pomeni dejanja, in krščanskim pojmovanjem, da je molitev pomembna religijska praksa sporazumevanja z bogom.

V primerih od (24) do (27) v delu A ne prepoznamo ustaljenega paremiološkega izraza. Smisel izjave A se bistveno spremeni zaradi dela C, ki prinaša dovolj močno nasprotje, da tudi naslednje izraze lahko označimo za prototipne velerizme:

(24) »Vsem ne morem pomagati,« je rekel skopuh in ni pomagal nikomur. (OR1)

(25) »Danes smo lepo igrali,« je rekel tisti, ki je gonil meh. (D 49/48)

(26) »Drugi se smejite, jaz imam pa dovolj,« je rekel tisti, ki si je pri špasu nogo zlomil. (JVZg)

(27) »Več je še lahko, manj pa ne more biti,« je rekel tisti, ki se je v hlače. (JVZg)

V primeru (24) k modifikaciji smisla izjave A prispeva že del B z govorcem, ki je skopuh, v primerih (25), (26) in (27) pa do tega pride šele po govorčevem dejanju, ki ga poimenuje del C. V primeru (24) se vzpostavlja nasprotje med jedrom A in dopolnitvijo BC, ker dopolnitev izraža omejeno razumevanje izhodiščne misli, ki ne spodbuja k pomoči vsem, ampak vsaj nekomu. Splošna misel je prenesena v skopuhov način življenja in izbiri, da ne pomaga nikomur. V primeru (25) pohvalo (A) za skupni

orglarski uspeh izreka pomočnik (B), ki je poganjal meh orgel in k uspehu najmanj prispeval. Pomočnik med svojo in orglarjevo vlogo ne ločuje, ampak ju obravnava enakovredno, kar zaradi velike razlike v zahtevnosti vlog učinkuje humorno. Vlogi orglarja in njegovega pomočnika tematizira tudi več slovenskih šal. V primeru (26) govorec (B) izrazi nezadovoljstvo, saj se je poškodoval med izvajanjem dejanja (C), ki naj bi nasmejalo navzoče. V nasprotju s pričakovanim govorcu ni do smeha zaradi konkretne nesreče in ne zaradi kakovosti šale, kar bi lahko pričakovali ob branju izjave A. V primeru (27) izjava A z izpustom reference, zaradi katerega ne vemo, česa je lahko več, deluje kot neko splošno pravilo, ki ga lahko govorec (B) izreče ob številnih priložnostih, vendar je nepričakovano uporabljeno v navezavi na telesno izločanje.

V naslednjem primeru ne gre za izrazito nasprotje med smislom izjave A in dopolnitvijo BC, temveč za nepričakovano zelo dobesedno rabo pregovora, zaradi česar ne gre za prototipen velerizem:

(28) »Čas je denar,« je dejal komunalec redar in pokazal na parkirno uro. (MP2)

Pregovor *Čas je denar* (A) je uporabljen v zelo konkretnem in sodobnem kontekstu, v katerem je čas dejansko denarno ovrednoten. Del dopolnitve C, v katerem redar pokaže na parkirno uro, samo poudari ta pomen, bi pa o njem lahko sklepali že na podlagi dela B, saj gre za splošno znano redarjevo zadolžitev.

Naslednji velerizem se bistveno razlikuje od preostalih z zgradbo ABC:

(29) »Jaz sit in koza cela,« je rekel volk, ko je žrl pastirja. (OR1)

Drugega velerizma s tako zgradbo nismo zasledili v zbirki *Pregovori* in zaenkrat tudi še ne v znanstvenih prispevkih o velerizmih v drugih jezikih. Izhaja iz reka *Volk sit in koza cela*, ki 'opisuje situacijo, v kateri sta z rezultatom česa zadovoljni dve strani, čeprav sta si nasprotni, imata nasprotne, neskladne interese' (SPP). Prinaša dvojni obrat v primerjavi z izhodiščno paremiološko enoto, ker 1) je zamenjana pozicija govorca, ki ni več človek, ampak žival, 2) je govorec ravno volk (B), ki sicer v reku (in naravi) nastopa kot antagonist človeka in ovce. Vloge so v delu A in tudi dopolnitvi BC v odnosu do izhodiščnega reka zamenjane: da je dosežen kompromis med volkovo lakoto in ovčjim življenjem, v velerizmu volk požre pastirja (C), kar ne predstavlja smiselnega nasprotja med jedrom (A) in dopolnitvijo (BC), temveč nasprotje med velerizmom kot celoto in konvencionalnostjo izhodiščne plemije, ki jo izreka človek oz. pastir.

2.1.3 Velerizmi z obrnjeno dvodelno zgradbo (BA)

V naslednjem velerizmu del C ni potreben, saj velerizem temelji na stereotipni podobi strašljivega medveda (del B):

(30) Medved je rekel: »Nikogar se ne bojim – razen svojih dveh bratov.« (SI)

Medved svojo strašljivost potrdi s prvim delom izjave A, v katerem pravi, da se nikogar ne boji, obrat pa je v drugem delu izjave, ko doda, da sta izjemi njegova brata – za medveda se spremeni razmerje, kdo je za koga strašljiv, za človeka, tj. govorca,

ki izreka velerizem, pa drugi del izjave le še podkrepi prvega – če je že medved sam strašljiv, morata biti njegova brata še bolj. Pri tem zapis pomišljaja v delu A nakazuje premor pri govorni uresničitvi.

2.1.4 Velerizmi z obrnjeno trodelno zgradbo (BAC)

Del C v dopolnitvi naslednjega velerizma pomeni močno nasprotje do izjave A:

(31) Turek je djal: »Brate, ne boj se,« pa mu je odrezal glavo. (JT3)

Stereotipizirani Turek (B), ki je zaradi zgodovinske okoliščine vpadov vojske Osmanskega cesarstva tradicionalno negativno upodobljen (gl. Mlakar 2019: 55–62), v izjavi (A) na videz dobronamerno nagovarja žrtev, nato pa jo kruto umori z obglavljenjem (C).⁹ Velerizem vzpostavi negativno podobo, jo s pomirjujočo izjavo A omili, v zadnjem preobratu (C) pa prižene do skrajnosti, ki se s prvotno negativno podobo ujema oz. jo celo presega. Zaradi močno prisotnega stereotipa bi bilo mogoče velerizem uporabiti brez dela C in bi še vedno učinkoval. Velerizem (31) je v svojih etnografskih zapiskih zabeležil Janez Trdina (gl. JT2 in JT3) in v istem delu navedel še velerizem z bolj prototipno zgradbo (ABC):

(*31) »Ne boj se, brate,« je rekel Turek, ko je človeku glavo rezal. (JT3: 711)

Ta oblika z zgradbo ABC prinaša v skladu z Mlackovo ugotovitvijo (1986: 160) večje postopno naraščanje nasprotja kot v zgradbi BAC, saj v primeru (31) že del B (Turek) vzbudi pozornost in do določene mere napoveduje dogajanje. Ta velerizem v zbirko *Pregovori* ni bil vključen, ker ga Trdina navaja med etnografskim gradivom, ne pa med razdelki beležnic, v katere je vključil sezname s pregovori. Popisovanje gradiva za vključitev v zbirko *Pregovori* ni vključevalo podrobnega pregleda etnografskih zapiskov, kar je verjetno posledica razmeroma majhnega števila paremij v sicer obsežnem gradivu.

2.1.5 Velerizmi z dvodelno zgradbo in dvema govorcema (A₁B₁A₂B₂)

Peter Grzybek (1994: 289) omenja velerizme z dvojno obliko v obliki dialoga, podobno tudi Wolfgang Mieder in Stewart A. Kingsbury (1994: xi), ki poleg dialoških velerizmov navajata verige velerizmov z dvema in celo s tremi govorci (zgradba A₁B₁A₂B₂A₃B₃). V našem gradivu zgradbo A₁B₁A₂B₂ predstavlja naslednji velerizem:

(32) »V tej deželi varčujejo,« je rekla voda. »Nisem opazil,« je rekel whiskey. (OR1)

Sporočilo prvega dela (A₁B₁) ni povsem jasno, ker so razlogi za varčevanje lahko različni. Drugi del velerizma (A₂B₂) omogoči humorno sopostavitev pitja vode in

⁹ Manj verjetna se zdi razlaga, da je velerizem prevzet iz uvodoma omenjenega romana Charlesa Dickensa 60 let pred slovenskim prevodom. Pri Dickensu se velerizem glasi: »*It's over, and can't be helped, and that's one consolation, as they always says in Turkey, when they cuts the wrong man's head off*« (Baer 1983: 180). Glede na to, da je Trdina velerizem na terenu zabeležil dvakrat v dveh različnih oblikah, lahko sklepamo, da je bil velerizem vsaj do določene mere v rabi med dolenskim prebivalstvom in je verjetno podobno kot številni sočasni folklorni teksti tematiziral turške vpade (prim. Mlakar 2019).

alkohola. Porabo vode je mogoče interpretirati tudi v navezavi na umivanje in osebno higieno. Glede na to, da je voda cenejša od viskija, je nasprotje toliko močnejše. Velerizem bi bil lahko uporabljen za kritiko koga, ki je pripravljen varčevati pri porabi vode kot občečloveške dobrine, ni pa pripravljen zmanjšati porabe viskija kot nečesa prestižnega; velerizem lahko torej označuje nekoga, ki bi se prej odpovedal temeljnim dobrinam kot prestižnim.

2.1.6 Velerizmi z obrnjeno dvodelno zgradbo in dvema govorcema ($B_1A_1B_2C_2A_2$)

(33) Krivica je djala: »Jez sem zastonj« – pravica je pljunila in rekla: »O ti kurba!« (JT2)

Pogovor dveh skrajno nasprotujočih si entitet, krivice (B_1) in pravice (B_2), se začne z izjavo prve, da je zastonj, torej da je razširjena in ni treba veliko, da se zgodi. Ravno zaradi njene vseprisotnosti se ji zoperstavi pravica kot težje dosegljivi ideal in svoj diametralno nasproten položaj v odnosu do prve okrepi tako, da jo ozmerja s kurbo, kar 1) poudari človeški značaj obeh in naredi dialog bolj prepričljiv in 2) seznani naslovnika s krutim stališčem, da je krivica na voljo vsakomur, pravica pa je nedostopna, kar odraža kritično vrednotenje družbenega stanja.

3 Sklep

Na podlagi pregledanega gradiva je mogoče potrditi, da je bila nizka zastopanost velerizmov v dostopnem folklorističnem in jezikoslovnem gradivu vzrok za domneve o njihovi odsotnosti v slovanskih jezikih in ustnih izročilih. Odkriti velerizmi (33) kljub majhnemu številu pričajo o dolgoživem in variantno razvejenem paremiološkem žanru na slovenskem jezikovnem območju. Najstarejši vir velerizmov v zbirki *Pregovori* je rokopisno gradivo Vojteha Kurnika, zbrano v letih od 1852 do 1859. Iz njegove zbirke so velerizmi (13), (16), (18), (21) in (22). Malo verjetno je, da bi Kurnik iz folklornih motivov ustvarjal velerizme po vzoru Dickensovih likov dve desetletji po izidu romana *Pickwickovci* v angleščini. Mlacek (1986: 157–60) je na primer zaradi odsotnosti prototipnih velerizmov z zgradbo ABC v starejših slovaških virih (zelo verjetno preuranjeno) ocenil, da v slovaščini ti niso bili tradicionalno prisotni in so šele kasneje začeli nastajati po tujem vzoru in z avtorskimi posegi (prenovitvami) paremij. Potrditev avtentičnosti velerizmov iz Kurnikove rokopisne zbirke vidimo v tem, da navaja tri različne velerizme, ki so povezani z motivom Bohinjca in svedra; če bi po literarnem vzoru izdeloval velerizme in bi hkrati poznal zgodbo o Bohinjcu, ne bi ustvaril velerizma z motivom vil (21).

Predstavili smo šest zgradbenih tipov velerizmov iz gradiva zbirke *Pregovori*. Menimo, da je razmerje med pogostejšima tipoma (AB in ABC) ter preostalimi dokaj reprezentativno, vsekakor pa seznam tipov ni zaključen – pričakujemo, da jih bomo v slovenščini z raziskavami novega gradiva potrdili še več. Omenimo, da so iz drugih jezikov znani npr. primeri zgradbe BCA (Mieder, Kingsbury 1994: 11–2), ki se v gradivu zbirke *Pregovori* ne pojavljajo. Navedemo lahko tudi dodaten tip dvodelnega velerizma z dvema izjavama istega govorca (zgradba $A_1B_1C_1C_1B_1A_1$), ki ga je Milko Matičetov navedel iz rezijanskega gradiva Baudouina de Courtenayja:

Prvi del tega pregovora poznamo tudi drugod na Slovenskem v takile obliki: »Kar je, je!« je rekel tisti, ki se je usral v hlače. Rezijansko nadaljevanje bi se glasilo v knjižnem jeziku: *Ko se je opral, je rekel: »Snaga je lepa reč!«* (Matičeto 1968: 10; poud. avtorja)

Poleg sistematične obravnave gradiva iz zbirke *Pregovori*, smo v obravnavo vključili tudi gradivo, ki se je sestavljalcem zbirke izmuznilo, prinaša pa zanimive uvide v zgradbeno in sestavinsko raznolikost velerizmov (gl. op. 4).

V komentarju na Paternostovo (1996) analizo aforizmov v podobi velerizmov smo izpostavili, da je treba ločevati med priložnostno ustvarjenimi velerizmi in takimi, ki se ustalijo in preidejo v kolektivno vedenje ter rabo in s tem v paremiologijo v pravem smislu. Takega ločevanja gradiva se nismo lotili. Domnevamo, da je v našem gradivu marsikaj aforističnega, priložnostnega (npr. primera 28 in 32), marsikaj pa tudi paremiološko ustaljenega (npr. primeri 1, 12, 13). To nalogo bo v prihodnosti mogoče vsaj do določene mere opraviti s pomočjo podatkov iz novih analiz in nadaljnjega zbiranja tako historičnega kot sodobnega gradiva. Iskanje velerizmov v splošnem korpusu je bilo na nekaj primerih v Gigafidi 1.0 že predstavljeno (Meterc 2013: 364).

VIRI

- Saša BABIČ idr., 2022: Collection of Slovenian paremiological units *Pregovori* 1.0. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. [Na spletu](#).
- Saša BABIČ idr., 2023: Collection of Slovenian paremiological units *Pregovori* 1.1. Slovenian language resource repository CLARIN.SI. [Na spletu](#).
- D = *Družina* 49/48. 26. 11. 2000.
- DAJD = Neznani informator, 1977–1978: Mapa Bovec. Dijaški arhiv Janeza Dolenc.
- EB = Etbin BOJC, 1974: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: DZS.
- FK = Fran KOCBEK, 1887: *Pregovori, prilike in reki*. Ljubljana: A. Trstenjak.
- FKIŠ = Fran KOCBEK, Ivan ŠASELJ, 1934: *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba Sv. Mohorja.
- JT2 = Janez TRDINA, 1987: *Podobe prednikov: Vsaka svinja naj si rije svoje korenje*. 2. knjiga. Ur. Snežana Štabi, Igor Kramberger. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- JT3 = Janez TRDINA, 1987: *Podobe prednikov: Trezne vinske in praznoverne*. 3. knjiga. Ur. Snežana Štabi, Igor Kramberger. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- JVPr = Joža VRŠNIK (Joža ROBANOV), neznano leto: *Pregovori, izreki*. Zvezek, rokopis.
- JVZg = Joža VRŠNIK (Joža ROBANOV), 1978: *Preproste zgodbe s solčavskih planin*. Celje: Mohorjeva družba.
- KGM = *Koledar Goriške Matice za prestopno leto 1928*. 1927: Gorica: Književna zadruga Goriška Matica.
- MM = Marija MAKAROVIČ, 1975: *Pregovori – življenjske resnice*. Ljubljana: Kmečki glas.
- MP2 = Marjan PODLESNIK, neznano leto: *Zbrani pregovori in reki*. Zvezek 2, rokopis. Ljubljana.
- MP5 = Marjan PODLESNIK, neznano leto: *Zbrani pregovori in reki*. Zvezek 5, rokopis. Ljubljana.

- OR1 = Olga RASINGER, 1983: *Zbrani pregovori in reki*. Zvezek 1, rokopis. Rateče.
- SiR = Sestra iz Repenj, 2000. Zbiralna akcija pri tedniku *Družina*, pobudnika Bogdan Dolenc in Marija Stanonik. Repnje.
- SI = *Slamnik: glasilo občine Domžale* 41/5. 19. 4. 2002.
- SN = *Slovenski narod* 18/64. 20. 3. 1885.
- TP = Tomaž POLAK, 1983–1985: Zbiralna akcija Kluba Nedeljskega, pobudnica Marija Stanonik. Celje.
- US = Urška SONJAK, 2000. Jamnica. Zapis terenskega intervjuja. 29. 12. 2000.
- VK = Vojteh KURNIK, 1852–1859: *Pregovori*. Rokopis. Ljubljana, Arhiv ISN, ZRC SAZU.

LITERATURA

- Saša BABIČ, 2022: Raziskovanje paremioloških enot in nastajanje znanstvene zbirke pregovorov v okviru Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. *Slavistična revija* 70/3. 289–98. [Tudi na spletu](#).
- Florence E. BAER, 1983: Wellerisms in “The Pickwick Papers”. *Folklore* 94/2. 173–83.
- Marija CVETEK, 1993: *Naš voča so včas zapodval. Bohinjske pravljajce*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Alan DUNDES, 1964: Some Yoruba Wellerisms, Dialogue Proverbs, and Tongue-Twisters. *Folklore* 75/2. 113–20. [Tudi na spletu](#).
- Alan DUNDES, 1975: On the Structure of the Proverb. *Proverbium* 25. 961–73.
- Christian GRANDL, 2010: Demotische Wellerismen. *Enchoria, Zeitschrift für Demotistik und Koptologie* 32. 5–8.
- Peter GRZYBEK, 1994: Wellerism. *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature*. Ur. Walter A. Koch. Bochum: Brockmeyer. 286–92.
- Marija JAGODIC, 1955: Kmet ziblje Francoza. *Slovenski etnograf* 8. 153–69. [Tudi na spletu](#).
- Renata KOMIČ MARN, 2019: Upodobitev lisjaka romarja v cerkvi sv. Urha pri Maršičih v evropskem kontekstu. Ikonografski, likovni in zgodovinski viri. *Profano v sakralnem. Študije o vizualizaciji posvetnih teženj in motivov v sakralni umetnosti*. Ur. Mija Oter Gorenčič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 97–129.
- Monika KROPEJ TELBAN, 2015: *Tipni indeks slovenskih ljudskih pravljic. Živalske pravljice in basni*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Domen KRVINA, 2014–: *Sprotni slovar slovenskega jezika*. Spletna objava na portalu Fran. [Na spletu](#).
- Anna T. LITOVKINA, 2007: Never Do Today What Can Be Done Tomorrow – Most Frequent Types of Alteration in Anglo-American and Russian Proverb Transformations. *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah: Europhras Slovenija 2005*. Ur. Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 451–71.
- Marcas MAC COINNIGH, 2015: 5 Structural Aspects of Proverbs. *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Ur. Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Melita Aleksa Varga. Varšava: De Gruyter Open Poland. 112–3. [Tudi na spletu](#).

- Milko MATIČETOV, 1968: Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji. *Slavistična revija* 16/1. 203–29.
- Matej METERC, 2013: Antonimija enako motiviranih paremioloških enot (primeri iz slovenščine in slovaščine). *Slavistična revija* 61/2. 361–76.
- Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Matej METERC, 2020–: *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. Spletna objava na portalu Fran. [Na spletu](#).
- Matej METERC, 2022: Razlikovanje med dopolnitvijo in razširitvijo pri podaljšavi pregovora v frazeološki teoriji in paremiografiji. *Slavistična revija* 70/3. 315–31. [Tudi na spletu](#).
- Wolfgang MIEDER, 2004: *Proverbs: A Handbook*. Westport: Greenwood Press.
- Wolfgang MIEDER, Stewart A. KINGSBURY, 1994: *A Dictionary of Wellerisms*. New York: Oxford University Press.
- Jozef MLACEK, 1986: Wellerizmy, problematika ich vymedzenia a prekladania. *Jazykovedný časopis* 32/2. 157–66.
- Anja MLAKAR, 2019: *Skrivnostni tujec in demonski sovražnik. Drugi in drugost v slovenski slovstveni folklori*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Joseph PATERNOST, 1996: Strukturni in sociolingvistični komentar k aforizmom Žarka Petana in Iva Antiča. *Slavistična revija* 44/1. 31–41.
- Григорий Л. ПЕРМЯКОВ, 1970: *От поговорок до сказки. Заметки по общей теории клише*. Москва: Наука.
- [Grigorij L. PERMIJAKOV, 1970: *Ot pogovorki do skazki. Zametki po obščej teoriji kliše*. Moskva: Nauka.]
- Григорий Л. ПЕРМЯКОВ, 1988: *Основы структурной паремологии*. Москва: Наука.
- [Grigorij L. PERMIJAKOV, 1988: *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva: Nauka.]
- Andrey REZNIKOV, 2012: *Russian Anti-Proverbs of the 21st Century – A Sociolinguistic Dictionary*. Burlington: The University of Vermont.
- Marija STANONIK, 2015: Slovenski pregovori kot kulturna dediščina. Klasifikacija in redakcija korpusa. *Traditiones* 44/3. 171–214. [Tudi na spletu](#).
- Archer TAYLOR 1962 [1931]: *The Proverb*. Hatboro, Copenhagen: Folklore Associates, Rosenkilde and Bagger.
- Peter UNSETH, Daniel KLIEMT, Laurel MORGAN, Stephen NELSON, Elaine Marie SCHERRER, 2017: Wellerism Proverbs: Mapping Their Distribution. *GIALens* 11/3. 1–35.

SUMMARY

The discussion represents the first systematic classification and interpretation of Slovenian wellerisms and emphasizes their research potential in contemporary paremiological and folkloristic studies. Using the *Pregovori* collection, 33 wellerisms are identified that are documented in various sources from 1852 to 2001. The discussion focuses on the classification of wellerisms according to structural types, the clarification of meanings and the provision of additional insights through intertextual connections within the Slovenian folklore system. Six structural types from the *Pregovori* collection are highlighted, showing a representative

relationship between the predominant types (AB and ABC) and others (BA, BAC, $A_1B_1A_2B_2$, $B_1A_1B_2C_2A_2$). This list is not exhaustive and it suggests the need for future research. The study contains fragments of material overlooked in the compilation of the *Pregovori* collection and offers additional insights into the structural diversity of Slovenian wellerisms. Following Joseph Paternost's analysis, we emphasize the distinction between occasional and established wellerisms, while acknowledging that the material probably contains both. Future research is essential for a comprehensive understanding. The manuscript material of Vojteh Kurnik, collected between 1852 and 1859, represents the oldest source and exhibits intertextual connections to older folkloristic motifs. The results of this analysis thus refute the assumption that there are no wellerisms in the Slavic languages because they are only represented to a limited extent in the accessible folkloristic and linguistic sources. Despite the modest number of examples (33), the wellerisms in the *Pregovori* collection reveal a resilient and diverse paremiological genre in Slovenian. The systematic treatment of the topic provides a comprehensive basis for future research into wellerisms in Slovenian paremiology.